

КОЛКОТО ПОВЕЧЕ, ТОЛКОВА ПОВЕЧЕ

Албена Стаменова

Анотация: Статията представя някои резултати от голямото изследване на автором древнеболгарските лексически заимствования в съвременния украински литературен език (СУЛЯ). Състояние на заимствованията древнеболгарска лексика в СУЛЯ е разглеждано от гледна точка на степента на проникновение в лексическата система древновостонославянского езика. На основание на теорията за езикови контакти са определени три степени на проникновение: А (цитирование), В (использование) и С (интегрирование). Разглеждана е зависимостта между степента на проникновение и степента на съхраняемостта древнеболгарски думи в съвременния украински и руски литературни езици. Сделан е извод, че колкото по-активно е използвано думата в древнеруската писменост и колкото по-лесно е влязло тя в лексиката древновостонославянского езика, толкова по-големи са шансовете да се запази употребата до ХХ в.

Ключеве думи: древнеболгарски литературен език, лексически древнеболгаризми, древновостонославянский литературен език, заимствование, теория за езикови контакти, съвременния украински литературен език, съвременния руски литературен език.

В настоящата статия накратко ще представим някои резултати от по-обширно изследване на старобългарската произходна лексика (Х – ХІ в.) в съвременния украински книжовен език (СУКЕ). Синхронно в основния си замисъл, изследването проследява в диахрония формирането на старобългарския лексикален пласт в СУКЕ. То е основано на лексикографски източници и обхваща пълнозначни думи (без лични и географски названия и производните от тях, съюзи и предлози), като проследява количествено динамиката им в 3 последователни периода от развитието на украинския книжовен език: старовостонославянски¹⁷ (ХІ – ХІІІ в.), староукраински (ХІV – ХVІІ в.) и съвременен украински (ХХ в.). Основните източници за експертиза на материала са, както следва: за старобългарските думи: СС, СтБР; за старовостонославяния език: Срезн. и СДРЯІ; за староукраинския език: ССУМІ, ССУМІІ, КартССУМІІ; за съвременния украински

¹⁷ Намираме термина „старовостонославянски“ за по-коректен за обозначаване на езиковата общност, станала прародител и източник за формирането в бъдеще на езиците на трите востонославянски народа – руския, украинския и белоруския. Терминът „древноруски“ създава неоснователното впечатление, че единственият пряк потомък на този език е съвременният руски, като така се откъсват украинският и белоруският език от езиковото и културно наследство на Киевска Рус. Същевременно смятаме за уместно да запазим термина „древноруски“ за описване на политическите и културните явления, свързани с държавното обединение, условно наричано в историографията „Киевска (Древна) Рус“ или „Древноруска държава“, а също с държавните образувания, възникнали на нейна територия от втората четвърт на ХІІ в.

език: СУМ. Като спомагателни източници са използвани: ПрК, СЯС, Микл, СДРЯ II, СЦРЯ, ПФ, Бер, Зиз, етимологични речници.

За подбора на лексикалния материал сме се ръководили от различни критерии: фонетико-морфологичен и словообразователен, предметно-семантичен, културно-исторически, фразеологичен, текстологичен, а също нормативно-функционален, нормативно-текстологичен, критерий на относителната хронология и др., прилагани комплексно (Филкова 1991: 257–265).

Макар изследването ни да е насочено към украинския книжовен език (УКЕ), в процеса на работата сравнението със състоянието на разглеждания лексикален пласт в съвременния руски книжовен език (СРКЕ) стана неизбежно, тъй като за двата езика началният период – стареоизточнославянският – е общ. Така за украинския език динамиката на старобългаризмите е проследена в три периода, а за руския – в началния и в крайния (XX в.). По отношение на СРКЕ сме се интересували единствено от количественото състояние на старобългарската лексика и той е използван като референтен за състоянията на УКЕ.

Общият брой на откритите от нас въз основа на гореспоменатите критерии старобългарски думи възлиза на 3639. Въз основа на теорията на езиковите контакти (Жлуктенко 1974, вж. също Вайнрайх 1979, Крысин 1968, Розенцвейг 1963, Семчинский 1974, Хауген 1972, Шахрай 1961 и др.) всички те са разпределени по типове в зависимост от степента (стадия) на проникване в лексикалната система на стареоизточнославянския език: **цитиране**, **проникване** и **интегриране**, обозначени от нас съответно с латинските букви А, В и С. При определянето на този статус сме се ръководили от няколко критерия: 1. Количествена употреба на старобългарската дума; 2. Тип писменост, в която тя е засвидетелствана; 3. Словообразователната активност на думата; 4. Липса на пълни лексико-семантични съответствия в стареоизточнославянския език.

Тук ще разгледаме състоянието на заетата старобългарска лексика от гледна точка на степента на проникването ѝ в лексикалната система на стареоизточнославянския език, както и зависимостта между степента на проникване и степента на запазеност на старобългарските думи в съвременния украински и руски книжовен език.

Към тип А (най-слабо проникналите, намиращи се на стадия **цитиране**) са отнесени думи с рядка употреба в древноруската писменост, основно в преписите на преводна и оригинална старобългарска литература и в оригиналните произведения на староруските книжовници с християнско-религиозно съдържание. В голямата си част такъв тип думи по-късно са изместени от общоупотребимите си източнославянски лексико-семантични съответствия. Те проявяват никаква или съвсем слаба словообразователна активност. Такива са думи като: АДОВСКИЙ, БЕЗВЕСТНЫЙ, БЕЗМОЛВСТВИЕ,

БЕЛОРИЗЕЦЪ, ВЕЛИЧИТИ, ВЕРТОГРАДАРЪ, ИЗОБЛИЧАТИ, ИНОРОГЪ, ЛЖЕПОСЛУХЪ, НАУСТИТИ, ОБАДИТИ, ОБНОЩНЫЙ, РОВЕНИКЪ, РЫДАНИЕ, САМОХОТЬ, СВЕЩИЛО, СВОЕПЛЕМЕННОСТЪ, ЧРЕВО, ШАРЧИЙ, ЮРОДСТВО и др.

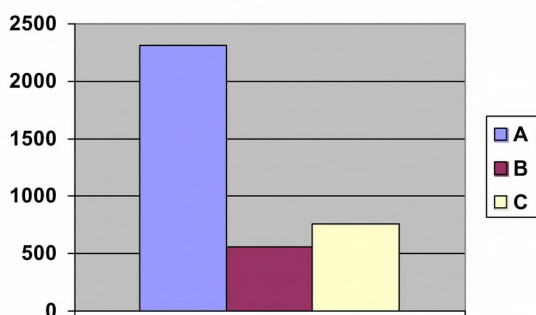
Към старобългаризмите, намиращи се на стадия на **проникване** (тип В), са отнесени думи, засвидетелствани в по-голям брой произведения, и използвани не само в християнската, но и отчасти в светската писменост, като например: АДОВЫЙ, АЛКАНИЕ, БЕЗДНА, БЕЗЗАКОННИКЪ, БЕСПЕЧАЛЬНЫЙ, ВЕЛИЧАТИ, ВИТИЯ, ВЛАГА, ГОРДЫНЯ, ГОРЕСТЬ, ДОБЛИЙ, ДОВЛЕТИ, ЕЗЕРО, ЖЕЗЛЪ, ЗАВЕЩАТИ, ЗВАНИЕ, ИЗВЕЩАТИ, ИНОЧЕСКИЙ, КНИГОЧЕЙ, КОБЪ, ЛИКЪ, МАЛЖЕНА, НАРОКЪ, ОБНИЩАТИ, ПРИВЛЕЩИ, ПРОНЫРСТВО, СОВОКУПЛЕНИЕ, ТЕРПЕНИЕ, ЧЕРНЕЦЪ, ШЕСТВИЕ, ЮНОША и др.

Причислените от нас към стадия на **интегриране** (тип С) старобългарски думи в периода XI – XIV в. получават по-широко разпространение в светската книжнина, засвидетелствани са от лексикографските източници с най-многобройна употреба и проявяват определена словообразователна активност. Такива са например: АГНЕЦЪ, АЛКАТИ, БДЕНИЕ, БЕЗБОЖНЫЙ, БЕССТРАСТИЕ, ДОСТОЯНИЕ, ЕСТЕСТВО, ЖИВОТЬ, ЖРЕЦЪ, ИЗВЕЩАТИ(СЯ), ИСКУСЪ, МЕРИЛО, НАКАЗАНИЕ, НАПРАСНО, ОБЛАСТЬ, ПРАВЕДНЫЙ, РАЗРУШИТИ(СЯ), РАСПЯТИЕ, СМЕРТОНОСНЫЙ, ЮРОДЪ и др.

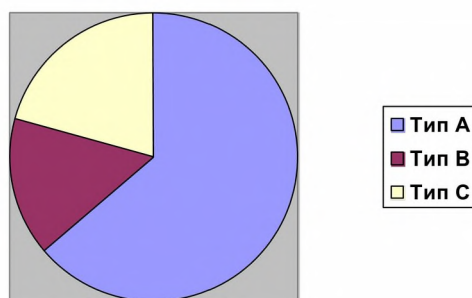
За следващите периоди не определяме запазилите се старобългарски лексеми по типове, а проследяваме състоянията на типовете от стареоизточнославянския период.

1. И така, в първия период от развитието на източнославянските езици – стареоизточнославянският период XI – XIV в. – разпределението по типове на проникналата старобългарска лексика може да бъде представено така:

тип А: 2311,	или	63,5% от общия брой 3639;
тип В: 565,	или	15,5% от общия брой 3639;
тип С: 763,	или	21% от общия брой 3639.

Диаграма 1

Диаграма 2

2. След XIV в. престават да се употребяват, изчезват както в староукраински, така и в съвременния украински и в съвременния руски език **693 думи**. Тези незакрепили се в лексикалната система на староизточнославянския език лексеми (изчезнали „веднъж завинаги“) представляват

19% от всички навлезли в употреба на източнославянска почва 3639 думи;

58,1% от всички незасвидетелствани в УКЕ в периода XIV – XVII в. 1192 думи (вж. т. 4);

26% от всички незасвидетелствани в УКЕ през XX в. 2663 думи;

70,4% от всички незасвидетелствани в СРКЕ през XX в. 985 думи.

2.1. По степен на проникване те са разпределени по следния начин:

тип А: 648, или 17,8% от всички проникнали (3639);

28% от всички А (2311);

93,5% от всички отпаднали „веднъж завинаги“ (693);

33,9% от всички незасвидетелствани в СУКЕ думи тип А (1909);

72,9% от всички незасвидетелствани в СРКЕ думи тип А (889)

тип В: 25, или 0,69% от всички проникнали (3639);

4,4% от всички В (565);

3,6% от всички отпаднали „веднъж завинаги“ (693);

7,2% от всички незасвидетелствани в СУКЕ думи тип В (346);

43,1% от всички незасвидетелствани в СРКЕ думи тип В (58)

тип С: 20, или 0,55% от всички проникнали (3639);

2,6% от всички С (763);

2,9% от всички отпаднали „веднъж завинаги“ (693);

4,9% от всички незасвидетелствани в СУКЕ думи тип С (408);

52,6% от всички незасвидетелствани в СРКЕ думи тип С (38).

3. В староукраинския език в периода XIV – XVII в. **са зафиксирани 2447 старобългарски думи**, или

67,2% от всички проникнали (3639);

92,2% от всички засвидетелствани в СРКЕ през XX в. (2654);

250,7% от всички засвидетелствани в СУКЕ през XX в. (976);

91,9% от всички незасвидетелствани в СУКЕ през XX в. (2663).

3.1. По степен на проникване те се разпределят по следния начин:

тип А: 1242, или 34,1% от всички проникнали (3639);

53,7% от всички думи тип А (2311);

50,8% от зафиксираните в този период (2447)

тип В: 493, или 13,5% от всички проникнали (3639);

87,2% от всички думи тип В (565);

20,1% от зафиксираните през този период (2447)

тип С: 712, или 19,6% от всички проникнали (3639);

93,3% от всички думи тип С (763);

29,1% от зафиксираните през този период (2447).

4. По същото време **не са зафиксирани 1192 думи**, или

32,8% от всички проникнали 3639 старобългарски думи и

44,8% от всички отпаднали от употреба в СУКЕ старобългарски думи

(2663).

4.1. По степен на проникване те се разпределят така:

тип А: 1069, или 29,4% от всички проникнали (3639);

46,3% от всички думи тип А (2311);

89,7% от незафиксираните през този период (1192);

40,1% от всички отпаднали в СУКЕ (2663)

тип В: 72, или 0,2% от всички проникнали (3639);

13% от всички думи тип В (565);

6% от незафиксираните през този период (1192);

3% от всички отпаднали в СУКЕ (2663)

тип С: 51, или 1,4% от всички проникнали (3639);

6,7% от всички думи тип С (763);

4,3% от незафиксираните през този период (1192);

1,9% от всички отпаднали в СУКЕ (2663).

4.2. От тях в СРЛЯ са засвидетелствани 493 думи, а в СУЛЯ – 82.

5. През XX в. в СУКЕ се откриват **976 старобългарски лексикални заемки**, т.е.

26,8% от общия брой проникнали 3639;

39,9% от всички засвидетелствани в УКЕ през XIV – XVII в. (2447);

36,8% от всички засвидетелствани в СРКЕ (2654).

5.1. По степен на проникване те са разпределени така:

тип А: 402, или 11% от общия брой проникнали (3639);

17, 4% от всички думи тип А (2311);

41, 2% от всички налични в украински (976);

32,4% от всички засвидетелствани думи тип А в староукраинския език през XIV–XVII в. (1242)

тип В: 219, или 6% от общия брой проникнали (3639);

38, 8% от всички думи тип В (565);

22, 4% от всички налични в украински (976);

44,4% от всички засвидетелствани думи тип В в староукраинския език през XIV – XVII в. (493)

тип С: 355, или 9,8% от общия брой проникнали (3639);

46, 5% от всички думи тип С (763);

36, 4% от всички налични в украински (976);

49,9% от всички засвидетелствани думи тип С в староукраинския език през XIV – XVII в. (712).

6. В СУКЕ не са засвидетелствани **2663 думи от всички първоначално заети (3639)**, т.е. отпаднали са 73,2% от старобългаризмите. По степен на проникване разпределението им е следното:

тип А: 1909, или 52,5% от общия брой заемки (3639);

82,6% от всички А (2311);

71,7% от всички отпаднали от СУКЕ (2663)

тип В: 346, или 9,5% от общия брой заемки (3639);

61,2% от всички В (565);

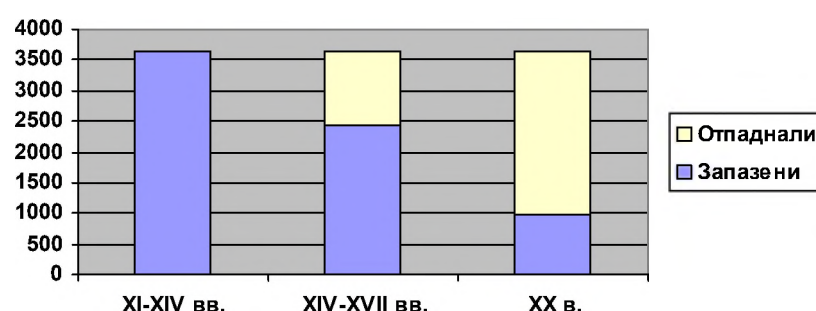
13% от всички отпаднали от СУКЕ (2663)

тип С: 408, или 11,2% от общия брой заемки (3639);

53,5% от всички С (763);

15,3% от всички отпаднали от СУКЕ (2663).

7. Така съотношението между запазените и отпаднали старобългарски заемки в СУКЕ в последователните исторически периоди може да бъде представено по следния начин:

Диаграма 3

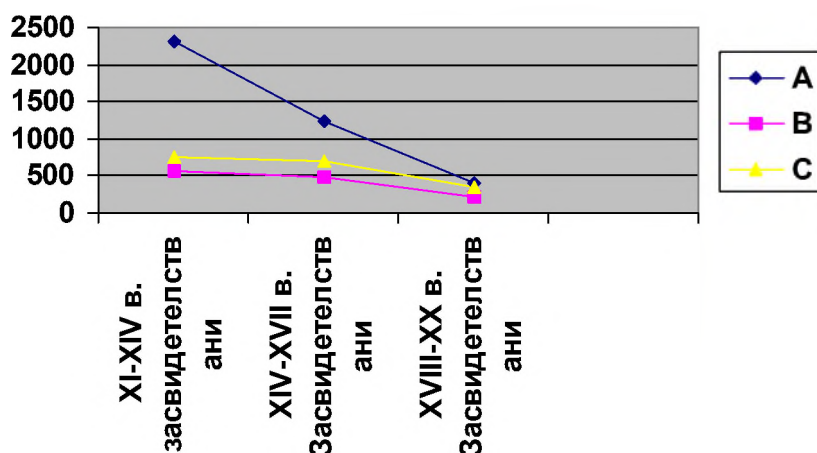
8. За украинския език данните за състоянието на заетата старобългарска лексика, разпределени по типове А, В и С, в проценти **по отношение на общия брой 3639 думи** по периоди може да се представят в следната таблица:

Таблица 1

	XI–XIV в.	XIV–XVII в.		XVIII–XIX в.		XX в.	
		Отпаднали		Отпаднали*		Запазени	
Тип		Брой	% спрямо 3639	Брой	% спрямо 3639	Брой	% спрямо 3639
А	2311	1069	29,4%	840	23,1%	402	11,0%
В	565	72	0,2%	274	7,5%	219	6,0%
С	763	51	1,4%	357	9,8%	355	9,8%
Общо	3639	1192	32,8%	1471	40,4%	976	26,8%

*Броят на отпадналите през XVIII – XIX в. е изчислен въз основа на данните от предходния и следващия период.

8.1. В диаграма динамиката на отпадането на старобългаризмите изглежда така:

Диаграма 4

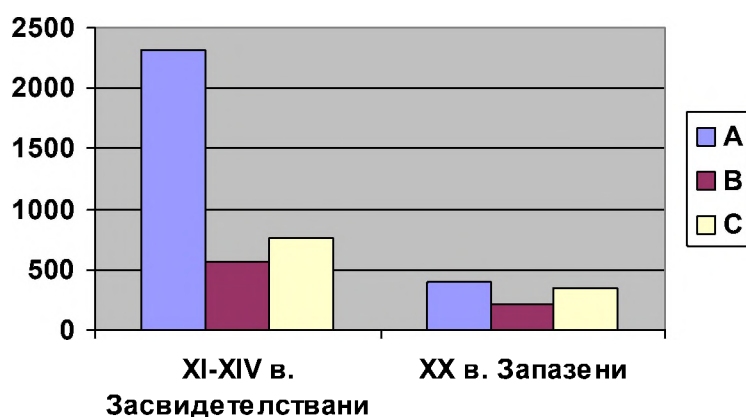
9. За украинския език данните за състоянието на заетата старобългарска лексика, разпределени по типове А, В и С, в проценти **по отношение на общия брой заемки от всеки конкретен тип**, по периоди може да се представят така:

Таблица 2

	XI–XIV в.	XIV–XVII в.		XVIII–XIX в.		XX в.	
		Отпаднали		Отпаднали*		Запазени	
Тип		Брой	%	Брой	%	Брой	%
A	2311	1069	46,3%	840	36,3%	402	17,4%
B	565	72	12,7%	274	48,5%	219	38,8%
C	763	51	6,7%	357	46,8%	355	46,5%

* Броят на отпадналите през XVIII – XIX в. е изчислен въз основа на данните от предходния и следващия период.

9.1. Степента на запазеност на старобългарските лексеми от всеки тип в СУКЕ може да бъде онагледена по следния начин:

Диаграма 5

10. Понеже в нашата работа не се изследват състоянието и съставът на старобългарската лексика в староруския език през XIV – XVII в., изчисленията по отношение на него могат да се извършват единствено въз основа на онези 693 думи, които не могат да бъдат открити нито в староукраински, нито в съвременния украински, нито в съвременния руски (вж. т.), т.е. отпадналите „веднъж завинаги“.

10.1. За руския език данните за състоянието на заетата старобългарска лексика, разпределени по типове А, В и С, в проценти по отношение на общия брой 3639 думи, по периоди, може да бъдат представени в следната таблица:

	XI–XIV в.	XIV–XVII в.		XVIII–XIX в.		XX в.	
		Отпаднали		Отпаднали		Запазени	
Тип		Брой	% спрямо 3639	Брой	% спрямо 3639	Брой	% спрямо 3639
A	2311	648	17,8%	241	6,6%	1422	39,1%
B	565	25	0,7%	33	0,9%	507	14,0%
C	763	20	0,5%	18	0,5%	725	19,9%
Общо	3639	693	19,0%	292	8,0%	2654	73,0%

10.2. За руския език данните за състоянието на заетата старобългарска лексика, разпределени по типове А, В и С, в проценти по отношение на общия брой заемки от всеки конкретен тип, може да бъдат представени в следната таблица:

	XI–XIV в.	XIV–XVII в.	XVIII–XIX в.	XX в.
--	-----------	-------------	--------------	-------

Тип		Отпаднали		Отпаднали		Запазени	
		Брой	%	Брой	%	Брой	%
A	2311	648	28,0%	241	10,4%	1422	61,6%
B	565	25	4,4%	33	5,8%	507	89,8%
C	763	20	2,6%	18	2,4%	725	95,0%

11. Ако разгледаме излезлите от употреба старобългарски лексеми като 100% за украинския и руския език поотделно, то

11.1. Украинският език губи:

в периода XIV – XVII в.: 44,8% от всички загубени в СУКЕ 2663 думи (1192 думи);

в периода XVIII – XIX в.: 55, 2% от всички загубени в СУКЕ 2663 думи (1471 думи).

11.2. Като имаме предвид, че за руския език изчисленията се правят на основата на изчезналите „веднъж завинаги“ 693 думи, руският език губи:

в периода XIV – XVII в.: 70,4% от всички изгубени в СРКЕ 985 думи (693 думи);

в периода XVIII – XIX в.: 29,6% от всички изгубени в СРКЕ 985 думи (292 думи).

Пред всички думи, от всички типове, се разкрива тройствена перспектива: те или излизат от употреба още в периода XIV – XVII в., или се задържат до XVIII в., но през XVIII – XIX в. в украинския език престават да се употребяват (при това много от тези думи могат да бъдат открити в СРЛЯ), или се запазват до наши дни. Ще разгледаме динамиката на думите от отделните типове хронологично (стойностите за периода XVIII – XIX в. са изчислени въз основа на данните от предходния и следващия период, затова няма да се спираме отделно на тях), възможност за което ни дават таблици 1 и 2 и диаграми 4 и 5.

Лексикографските данни сочат, че в стареоизточнославянския език преобладаващият брой старобългаризми (2311, или 63,5%) е представен на стадия на цитирането (тип А). Те са представени в единични примери, ограничени са в сферата на църковната и религиозната употреба и не проявяват никаква или почти никаква словообразователна активност. Съвкупността от тези фактори определя по-нататъшното им развитие. Още през периода XIV – XVII в. числеността на този тип се съкращава почти наполовина: изчезват 46,3% (1069 думи) от всички проникнали 2311 думи от тип А, а общият брой на функциониращите старобългаризми намалява почти с една трета именно за сметка на

този тип: изчезват 29,4% от всички проникнали 3639 думи. Като цяло типът А дава най-високия процент отпаднали от употреба думи: 89,7% от всички 1192 незасвидетелствани през този период, т.е. почти всички незасвидетелствани се отнасят към този тип. Думите от тип А също така съставят ядрото (93,5%) на думите, които не могат да бъдат открити и в лексикографските източници по следващите периоди от развитието на УКЕ, а също и в РКЕ, т.е. на отпадналите „веднъж завинаги“ 693 думи. От всички незасвидетелствани в СУКЕ през XX в. 2663 старобългаризма 40,1% (1069) се отнасят към типа А и престават да се употребяват още през XIV – XVII в.

Днес най-високият процент на запазили се старобългарски думи и в СУКЕ (11%), и в СРКЕ (39,1%), естествено, се отнасят към тип А, поради абсолютния му количествен превес над останалите типове. Друга причина за просъществуването на думи от този тип са процесите не толкова на активизация, колкото на консервация (заедно със стабилизирането на сферата на употребата им със съответните стилистични характеристики), в резултат на които немалък брой думи от тип А (с голяма степен на вероятност може да се предположи, че с такива процеси е свързано и запазването на известен брой думи от останалите типове) продължават да функционират както в СУКЕ, така и в СРКЕ, напр.: БЕСПРИКЛАДНЫЙ, БЕСПУТНЫЙ, БЛАГОЛЕПНЫЙ, БОЛЯРСКИЙ, БРАТОЛЮБСТВО (СРКЕ незасвид.), БРАТОУБИЙСТВО, ВИТАТИ, ВОЧЕЛОВЕЧЕНИЕ, ГОВЕТИ, ГРЕШНИЦА, ДАВЕЦЪ, ДАЯНИЕ, ДУШЕГУБНЫЙ, ЖУПЕЛ, ЖУПИЩЕ (СРКЕ незасвид.), ИНОВЕРНЫЙ, ИСПОВЕДНИЦА, ИСПОВЕДНЫЙ, ПЛЕСНО/ПЛЕСНА, ПОБЕДНИКЪ и мн. др.

Най-малобройната група думи (565, или 15,5%) се отнася към типа В. Те са представени в по-широк кръг произведения – както копирани от старобългарски оригинали, така и творби на староруски книжовници, отчасти проникват и в светската писменост. В сравнение с тип А, тип В губи значително по-малка част от състава си. През XIV – XVII в. губи 12,7% от съдържанието си и намалява общия брой заети старобългаризми само с 0,2%. Незафиксираните по това време думи тип В (72) представляват 6% от всички незасвидетелствани 1192 и 3% от всички отпаднали от СУЛЯ 2663 думи. Изчезналите „веднъж завинаги“ 693 думи съдържат 3,6% думи от тип В. В СУКЕ и СРКЕ се съдържат съответно 6% и 14% думи тип В. До наше време са достигнали думи като: БАГРЯНИЦА, БЕЗВИННИЙ, БЕЗДНА, БЕЗМЕРНЫЙ, БЕССМЕРТИЕ, ВЕЛИЧАВЫЙ, ВОЗВЕЛИЧИТИ, ВРЕТИЩЕ, ГОНИТЕЛЬ и др.

Към типа С са отнесени 763 думи (21%) от всички проникнали 3639 старобългарски лексеми и днес те имат неголям числен превес над типа В и в двата езика. Тези думи са разпространени в най-разнообразни по тип произведения и са засвидетелствани

с най-многобройни употреби. През XIV – XVII в. тип С губи едва 6,7% от състава си и намалява числеността на употребяваните през периода старобългаризми едва с 1,4%. Сред незафиксираните по това време 1192 думи делът на тип С е 4,3%, а сред липсващите в СУКЕ през XX в. – 1,9%. Най-малък е делът на този тип и сред думите, отпаднали „веднъж завинаги“ – 2,9%. През XX в. в СУКЕ броят на думите тип С е 9,8%, а за СРКЕ – 19,9%. Такива думи са напр: АЗЪ, АНГЕЛЬСКИЙ, БДЕНИЕ, БЕЗБОЖНЫЙ, ВЕЛИЧАНИЕ, ВЕРТЕПЪ, ДУХОВНЫЙ, ЕСТЕСТВО, ЖЕЗЛЪ, ЖИВОТЪ, КАЗНЬ, КОВЧЕГЪ, ПРЕСТОЛЪ, ПРЕЧИСТИЙ, РЕВНИТЕЛЬ, РИЗА, СВЯТИТЕЛЬ, СКАЗАНИЕ, ЯВЛЕНИЕ и др.

Нашите данни свидетелстват, че тип С е най-жизнен в сравнение с другите типове. Докато в периода XIV – XVII в. той губи почти половината от състава си, по същото време, а и по-късно, останалите типове губят значително по-малко думи. Днес и в СУКЕ, и в СРКЕ в най-голяма степен е запазил състава си типът С. Следващото място по брой на запазените лексеми заема тип В, а след него е тип А. С други думи, най-голяма „склонност“ към загуби показва тип А, а най-голяма „склонност“ да се задържат в езика – тип С, а тип В заема междинно положение. Това свидетелства, че поведението на думите в течение на историческото развитие на езиците на източните славяни зависи от устойчивостта на проникването им в лексикалната система на староизточнославянския език.

Думите от тип С имат най-високочестотна и широка употреба в различни типове писменост и се използват не само в църковнославянския и славяноруския език, но и в жанровете, в които е представен писмено-литературният тип на староизточнославянския език. Най-вероятно, тези думи са прониквали и в разговорния език. Косвено потвърждение на това предположение се явява фактът, че някои от тях проявяват определена словообразователна активност. Това обуславя по-стабилното им положение и предопределя възможността за запазването им в употреба.

Настоящата работа класифицира старобългарските лексикални заемки по степен на проникване от началния етап на тяхното битуване на староизточнославянска езикова почва – периода XI – XIII в. Следователно, чрез староизточнославянския език те имат „равен старт“ на функциониране във формиралите се по-сетне народностни и национални книжовни езици на източните славяни – руски, украински и белоруски. Нашите данни свидетелстват, че старобългарските думи, които се откриват в староукраинския книжовен език в периода XIV – XVII в. (2447), са 2,5 пъти повече, отколкото днес (976), както и че те представляват 92,2% от всички запазили се в СРКЕ към XX в. (2654) (вж. т. 3). Вижда се, че докъм края на XVII в. в земите на източните славяни езиково-културната общност в

книжовните им езици, образувала се под старобългарско влияние, е все още относително монолитна.

Следва да се отбележи, че причините за съществената разлика в броя на запазените до XX в. в СРКЕ и СУКЕ старобългарски думи не се дължат на разлика в степента на проникване. Намалването на броя на старобългаризмите в украинския език протича основно в течение на XVIII – XIX в. Това е свързано с обществено-културните условия на развитие на украинския и руския народ и съответно – с различното място, което се отрежда на църковнославянската (респ. старобългарската) лексика при формирането на книжовните им езици (вж. също Стаменова 2005, 2016а, 2016б).

Литература:

Бер: Лексикон Славенороский Памви Беринди. К., 1961.

Вайнрайх 1979: Вайнрайх, У. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования. Киев, 1979.

Жлуктенко 1974: Жлуктенко, Ю. А. Лингвистические аспекты двуязычия. К., 1974.

Зиз: Лексис Лаврентія Зизанія. Синонима славеноросская. Підготовка текстів В. В. Німчука. Київ 1964.

КартССУМІ: Картотека Словника української мови XVI – першої половини XVII ст./зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Крысин 1968: Крысин, Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке. Москва, 1968.

ПрК: Давидов, А. Речник-индекс на Презвитер Козма. София, 1976.

ПФ: Филкова, П. Староболгаризмы и церковнославянизмы в лексике русского литературного языка. Учебный словарь. В 3-х томах. София, 1987.

Розенцвейг 1963: Розенцвейг, В. Ю. О языковых контактах. – В: Вопросы языкознания, № 1, 1963.

СДРЯ II: Словарь русского языка XI – XVII вв. М., 1975-... Вып. 1-...; (излезли 29 тома),

СДРЯ I: Словарь древнерусского языка XI – XIV вв.: в 10 т. (М., 1988-... Т. 1-...; излезли 10 тома до буква Р).

Семчинский 1974: Семчинський, С. В. Семантична інтерференція мов. Київ, 1974.

Срезн.: Срезневский, И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. Т. 1 – 3. Москва, 1958, фототипно.

СС: Старославянский словарь (по рукописям X – XI вв.). Под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. Москва, 1994.

ССУМІ: Словник староукраїнської мови XIV – XV вв. Т. 1 – 2. Київ, 1978.

ССУМІІ: Словник староукраїнської мови XVI – першої половини XVII ст.: У 28-ми випусках. Вип. 1 – 16. Львів, 1993 – 2013.

Стаменова 2005: Стаменова, А. Давньоболгарська лексична спадщина в сучасній українській літературній мові з огляду на її історію. – Електронно списание за хуманитаристика „Littera et Lingua“, пролет 2005 г., <http://slav.uni-sofia.bg/naum/node/1681>.

Стаменова 2016а: Стаменова, А. Заедно и разделени: динамика на заетата старобългарска лексика в украинския и руския книжовен език. Доклад, прочетен на Тринадесетите международни славистични четения „Мултикултурализъм и многоезичие“, СУ „Св. Климент Охридски“, София, 21–23 април 2016 г., под печат.

Стаменова 2016б: Стаменова, А. Краткий очерк истории украинского литературного языка до конца XIX в. – В: ГСУ, ФСФ, т. 101, 105–154.

СтБР: Старобългарски речник, т. 1. С., 1999.

СУМ: Словник української мови в 11 томах. Київ, 1970 – 1980.

СЦРЯ: Словарь церковнославянского и русского языка. Т. 1 – 4. Спб., 1847.

СЯС: Slovník jazyka staroslověnského: Lexicon linguae paleoslovenicae, Вып. 1 – 52. Praha, 1958 – 1997.

Филкова 1991: Филкова, П. Старобългарские традиции в истории русского литературного языка. София, 1991.

Хауген 1972: Хауген, Э. Процесс заимствования. – В: Новое в лингвистике, Вып. 6. М., 1972.

Шахрай 1961: Шахрай, О. Б. К проблеме классификации заимствованной лексики. ВЯ, № 2, 1961, с. 53–58.

Информация за автора:

Албена Стаменова – д-р, доцент

Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Катедра по Славянско езикознание

бул. „Цар Освободител“ 15, София, 1504

e-mail: albena_stamenova@abv.bg